

AZ ÉSZAKI-SARK A SKANDINÁV ÁLLAMOK SZEMSZÖGÉBŐL

Rezümé:

A szerző bemutatja az éghajlatváltozás hatására lezajló változásokat az Északi-sark övezetében. Bár az elemzés szubjektív, mégis képet ad a régió helyzetéről a skandináv államok szemszögéből. A téma jelentőségét az adja, hogy a világ legrégebbi és legkiterjedtebb együttműködése létezik az északi országok között, amelyek mégis eltérő célokat fogalmaztak meg a változások kezelésére. A Stoltenberg jelentés, a régió áttekintése katonai szempontból és az északi országok Arktisz-stratégiai lehetőséget teremtenek az együttműködés továbbfejlesztésére.

Kulcsszavak:

Északi-sark, skandináv államok, Stoltenberg jelentés

Andrea Márton

THE ARCTIC FROM THE PERSPECTIVE OF THE SKANDINAVIAN STATES

Abstract:

In this article the author presents the occurring changing by the effect of the climate change in the Arctic region. Although the highlighting of the subjective view, still the picture about the situation of the region from the perspective of the Scandinavian states. The importance of theme has given that the world's the oldest and the most extensive cooperation is between the Nordic countries that they formulated different targets into change management. The Stoltenberg report and overview of the region from military point of view and Arctic's strategy of the northern countries has given possibility for the further developing.

Key words:

Nordic Pole, Scandinavian states, Stoltenberg report

Az elmúlt évtizedben jelentős változás történt Földünkön: 2006–2009 között nyáron nagy kiterjedésű nyílt víztükör jelent meg az Északi-sark körül. Megnyílt az átjáró, amely az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal köti össze. Ez lehetővé tette az áthajózást az egyik óceánról a másikra, a Panama-csatorna vagy a Jóreménység-fok érintése nélkül.

Az Északi-sarkon bekövetkező változások hatással vannak a skandináv államok biztonság- és védelempolitikájára. Az északi országokat általában homogén ország-csoportnak tartja a külső szemlélő, azonban stratégiai gondolkodásukban változatos álláspontot képviselnek.¹ Ebben a tanulmányban az északi országok stratégiai dokumentumaiból illetve a Stoltenberg jelentésből néhány általam fontosnak tartott részt emelek ki. Bár a kiemelés mindig szubjektív, úgy gondolom, hogy ezek az elemek jól jellemzik a skandináv államok viszonyát a kérdéshez.

¹ A jelen tanulmányban a skandináv országok és az északi országok kifejezést azonos jelentéstartalommal használom.

miatt. Számos faj kerül fel az úgynevezett vörös listákra. Az Északi-sarkkör régiója a szárazföldön is számos változást ér meg. Jelenleg a tundrai növényzet pusztul és számos állatfajta (például a jegesmedvék és egyes fókafajták) egyedszáma csökken. Bár vannak sikeresebb fajok, mint például a sarki róka, melynek hosszú idő óta először nőtt az egyed száma. A növényzet is változik, bár itt az őshonos fajták csökkenése kevésbé látványos. Azonban az éghajlatváltozás hatására az elmúlt száz évben betelepített növényfajták jobb túlélő képességükkel kiszorítják az őshonos fajtákat, ami évtizedek alatt a biodiverzitás csökkenéséhez vezet.

Természetesen az északi országoknak nemcsak ezek a természetvédelmi kérdések okoznak gondokat. A környezeti változások biztonságpolitikai változásokat is előidéznek. Mielőtt azonban ezeket a változásokat ismertetném, térképen is tekintsük át a régiót.

Mint a térkép is mutatja, a legnagyobb szárazföldi partszakasszal a térségben Oroszország rendelkezik és így megkerülhetetlen szereplője az Északi-sark területével összefüggő ügyeknek. Habár ennek a tanulmánynak nem feladata Oroszország stratégiáját bemutatni, mégis fontos megjegyezni, hogy a skandináv államok biztonsága szempontjából kiemelt tényező. Az északi államok közül Norvégia, Izland és Dánia rendelkezik tengerparti és tengeri területtel az Északi-sarkon, míg Svédország, Finnország nem. Fontos megjegyezni, hogy az utóbbi két állam is rendelkezik sarkkörön túli területekkel. Az Arktisz nyugati oldalán található két NATO-tagállam, Kanada és az Egyesült Államok stratégiáit szintén nem tartalmazza a tanulmány, azonban ahol érintik a skandináv államok stratégiáit, megemlítsük.

A biztonságpolitikai változások egy része a hidegháború időszakának lezárása után, más része a környezeti változások hatására következett be. A hidegháború végével elindult politikai változások nem hagyták érintetlenül a skandináv államokat sem. Elég arra gondolni, hogy Finnország és Oroszország kétoldalú kapcsolatokat² létesítettek egymással, illetve az 1990-es évek közepén Svédország és Finnország az Európai Unió (EU) tagjai lettek. Ugyanakkor javult a NATO-tagállam Norvégia és Oroszország³ kapcsolata, valamint a NATO kapcsolatokat épített ki a semleges Svédországgal és a „katonailag el nem kötelezett” Finnországgal.⁴ Míg ezek a változások nem rengették meg a térség stabilitását, hanem inkább szorosabbra fűzték az északi államok hagyományosan jónak mondott együttműködését, úgy tűnik, hogy a globális felmelegedés hatására bekövetkező változások sokkal inkább képesek lesznek erre. A környezeti biztonság kérdése, az arktiszi régió stratégiai felértékelődése, a megújuló erőforrásokért indult küzdelem új kihívások elé állítja a régió országait. A környezeti változások azonban a gazdaságra, a politikára és a társadalomra egyaránt hatással vannak. Az édesvizek védelme, a biodiverzitás, a szerves és a szervesetlen hulladékok újrahasznosítása, valamint a Balti-tenger eutrofizációjának csökkentése jelentős szabályozási mechanizmusok kiépítését és anyagi erőforrásokat követel meg.

A XXI. század első évtizedében felértékelődött a szénhidrogén-tartalékok és a megújuló erőforrások utáni kutatás. Az arktiszi régióban a kutatások kimutatták, hogy a világ olaj- és gázkészleteinek mintegy 30%-a található a tengeri talapzatban. A versenyfutás ezekért az erőforrásokért a katonai válságokat sem zárja ki teljesen. A

² Finnország és Oroszország között 1948-tól 1992-ig barátsági szerződés állt fenn, amely részlegesen korlátozta Finnország szuverenitását. A szerződés szövegét lásd: Halmosy D.: Nemzetközi Szerződések 1945–1982. Budapest, 1985, Gondolat. 148–150. oldal

³ A két ország több vitatott tengeri terület hovatartozásáról állapodott meg. Számos kétoldalú szerződést kötöttek.

⁴ Finnország és Svédország részt vett a NATO koszovói és afganisztáni műveleteiben.

megújuló erőforrások megszerzése, beleértve a tengeri áramlatok által keltett energiák kihasználását is, szintén kérdésessé teszi a régió biztonságát.

Az Arktisz szempontjából fontos, hogy a Déli-sarkkal szemben nincs kötelező érvényű megállapodás róla. Az Egyesült Nemzetek Szervezete egy hosszú egyeztetési folyamat során hozta létre a Tengerjogi Konvenciót, melyet a térségben érdekelt Egyesült Államok nem ratifikált. 1958-ban meghatározták a tengeri talapzat fogalmát is. Erre a hidegháború időszakában a bipoláris szembenállás miatt volt szükség, jelenleg pedig ez a meghatározás az irányadó a tengeri határvonalak és a különböző övezetek kialakításánál.

A tengerfenék kutatása, feltárása, valamint használata szempontjából létrejött egy 21-tagú tudományos testület, a Kontinentális Talapzat Bizottsága. A bizottság dönt a Tengerjogi Konvenció szabályai és a bemutatott bizonyítékok alapján a vitatott tenger alatti területek hovatartozásáról. A bizottság munkája az elmúlt évtizedben egyre fontosabbá vált, hiszen például döntöttek a Norvégia és Oroszország között vitatott 235 000 km² tenger alatti terület hovatartozásáról is.⁵

A megújuló erőforrások közül nemcsak a tengeri áramlatok keltette, valamint a szélenergiának van jelentősége, hanem a halászatnak is. Utóbbi a skandináv országok számára jelentős bevételi forrást jelent. A halban gazdag arktiszi vizek és a rendelkezésre álló terület egy részének vitatott hovatartozása, továbbá a halászati kvóták mennyisége és értékesítése szintén a térség problémái közé tartozik. A halászati kérdésekkel összefüggő ügyek egy részét az Európai Unió szabályai alapján, más részét kétoldalú szerződések formájában rögzítik.

Mielőtt a katonai szempontokra rátérek, ismertetem a Stoltenberg jelentés Arktisszal és Izlanddal kapcsolatos részét. Ez azért is fontos, mert több északi ország védelmi minisztere és külpolitikai szakértője szerint inkább a norvég érdekeket jeleníti meg. A dokumentum olyan részeket is tartalmaz, amelyek segítenek megérteni ezen országok hozzáállását az Arktisz kérdéséhez.

A jelentés 13 pontban jeleníti meg az együttműködés lehetőségeit. A dokumentum II. fejezete az izlandi légtér védelméről szól. Izland olyan stratégiai pozíciót foglal el a régióban, amely a jövőben egyre nagyobb figyelmet kap. Miután az Egyesült Államok 55 év után visszavonta csapatait Keflavík bázisról, a szigetország légtére és a körülötte elterülő tengeri övezet védelméről és ellenőrzéséről gondoskodni kell. Az amerikai haderő távozása után a bázis létesítményeinek működtetése az Izlandi Védelmi Ügynökség hatáskörébe került. Hogy képes legyen ellátni a feladatot, Izland gyakorlati segítséget kért és kapott Norvégiától és Dániától. 2009-ben Dánia, Spanyolország és az Egyesült Államok részvételével vadászrepülőgépeket telepítettek Keflavík bázisra. 2010-ben mind az Egyesült Államok, mind Németország megerősítette szándékát a légtér-ellenőrzésre, ugyanakkor más államok is érdeklődtek a projekt iránt. A norvég, svéd és finn vezérkari főnök által készített jelentés javasolta, hogy a skandináv országok között erősítsék meg az ez irányú együttműködést. Finnországnak és Svédországnak megállapodást kellett kötni a NATO-val a légtérrel kapcsolatos adatok cseréjéről. A vezérkari főnöki jelentés másik két javaslata szerint az infrastruktúra fejlesztésére és a szabályok összehangolására mindenképpen szükség van.

A jelentés III. fejezete foglalkozik a Sarkvidékkel kapcsolatos feladatokkal. Bár az északi államok úgy gondolják, hogy számos kérdést az Északi-sark Tanácsban kell megoldani, mint például a környezetvédelem vagy a mentési és keresési képességek. A geostratégiai felértékelődő tengeri terület az északi jégsapka csökkené-

⁵ Norvég területhódítás Oroszországtól: http://nol.hu/kulfold/norveg_terulethoditas_oroszorszagtol
Letöltési idő: 2009. 04. 18.

sével párhuzamosan nő. A régióban található kőolaj- és földgázlelőhelyek kiaknázása, az Észak-nyugati Átjáró megnyílása rendkívül megnöveli a biztonsági kockázatokat.

A jelenlegi regionális előrejelző rendszerek legfőbb korlátja, hogy nem adnak átfogó képet a tengeren zajló eseményekről. A jelenlegi rendszerben – mivel nem minden ország tagja – az információcsere korlátozott. A haderő szerepe rendkívüli a tengeri területek ellenőrzésében. A jelenleg üzemelő struktúrában a katonai rendszerek nagy mennyiségű információt gyűjtenek össze, melynek kezelését is meg kell oldani. Ezek a haderő számára csak másodlagos jelentőséggel bírnak, ugyanakkor az adatok egy része elsődleges lehet a környezetvédelem, a halászati ipar és a logisztika számára.

A skandináv országok között fennálló regionális együttműködés lehetőséget adhat a megfelelő tengeri monitoring rendszer kidolgozására. Az integrált rendszerek fejlesztését és a regionális kooperációt támogatja az EU is. Az EU-nak azonban van egy másik szempontja is: a schengeni külső határok védelme. Ennek érdekében az északi országoknak támogatást nyújt nemzeti és regionális felügyeleti rendszereik összehangolásához. A jelenlegi tengeri monitoring-rendszerek összehangolása mind katonai, mind polgári területeken illeszkedik az Európai Unió hosszú távú célkitűzései közé. Az északi regionális együttműködés keretében úgy kell fejleszteni 2009–2016 között a rendszert, hogy minden skandináv állam integrálható legyen bele, és biztosítsa az információcserét Kanadával, Oroszországgal és az Egyesült Államokkal.

Miután a skandináv régióban már működik a monitoring rendszer (illetve annak egyes elemei), logikus lépés egy tengeri gyorsreagáló erő létrehozása. A tengeri reagáló erő elsősorban a kutatási és mentési, valamint a járőr feladatok ellátását végezheti az északi tengereken. Ennek első lépcsője egy közös mentési koordinációs központ létrehozása. A koordinációs központ azért fontos, mert Dánia (Grönland), Norvégia, Izland rendkívül nagy tengeri területeket kell, hogy ellenőrizzen meglehetősen rossz időjárási körülmények között. Amennyiben az éghajlatváltozás miatt újabb tengeri útvonalak nyílnak meg az északi tengereken keresztül a Csendes-óceán felé, a tengeri reagáló erő létrehozása egyre fontosabb lesz. További feladatot jelent a jégtörő kapacitás kifejlesztése.

Az Arktisz katonai szempontból

A hidegháború időszakában a szembenálló nagyhatalmak (a Szovjetunió és az Egyesült Államok) jelentős haditengerészeti erőket állomásoztattak a régióban. A korai előrejelző rendszerek figyelték a nukleáris töltetekkel felszerelt tengeralattjárók mozgását. Norvégia NATO-tagállamként az egyetlen skandináv ország volt a térségben, amely határos volt a Szovjetunióval, és szárazföldi vagy tengeri területein tartott hadgyakorlatok közben meg lehetett figyelni az ellenfelet.

Az 1990-es években bekövetkezett geopolitikai változások miatt a térség egyre több kihívással néz szembe. Ennek elsődleges oka a Szovjetunió megszűnése és Oroszország megszületése. Az orosz érdekek érvényesítése újraindíthatja a nagyhatalmi vetélkedést. Másodsorban a kőolaj- és földgáztartalékok kiaknázása és a megújuló energiaforrásokért folytatott verseny, harmadszor pedig a megnyíló szállítási útvonalak használata, a halfajokban gazdag északi-tengeri vizek halászati jogaiért folytatott verseny és nem utolsósorban a globális felmelegedés eredményeként az őshonos népek között kialakuló konfliktusok és mindezek együttes hatásai.

Az arktiszi térségnek van katonai szempontból egy stratégiai jelentőségű szigete, a Svalbard. A területet az 1920-ban Párizsban aláírt Svalbard-egyezmény csatolta a Norvég Királyság területéhez. Az egyezmény IX. cikke megtiltja Norvégiának, hogy a sziget területén katonai bázist alakítson ki. Ugyanez a cikk azt is kimondja, hogy Norvégia semmilyen háborús tevékenységet nem folytathat a szigeten. A X. cikk kimondja, hogy az egyezményhez Oroszország ugyanazokkal a feltételekkel csatlakozhat, mint az aláíró felek.

A Svalbard-szigetek

(Forrás:

<http://www.globalsecurity.org/jhtml/jframe.html#http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/images/sv-map-3.jpg> letöltési idő: 2012. 02. 01. 20:38)

Katonai-stratégiai szempontból rendkívül fontos az Arktisz térsége. A hidegháború időszaka alatt számos haditengerészeti bázis létesült a régióban. Ezek közül a legnagyobb, amely ma is teljes kapacitással működik, az orosz Északi Flotta bázisa a Kola-félszigeten. A flotta jelenlegi erőcsoportosítása nagyobb, mint a régió összes többi országának a térségben állomásoztatott erőcsoportosítása. Az Északi Flotta alárendeltségébe tartozik Oroszország legnagyobb stratégiai tengeralattjáró egysége. A flotta tengeralattjárói változatos feladatokat hajtottak és hajtanak végre ma is az Arktisz jégsapkája alatt. A hidegháború ideje alatt a szembennálló nagyhatalmak között rendszeresek voltak a légi és a tengeralatti konfrontációk, azonban stratégiai érdekeik miatt a régióban nem történt háborús konfliktus.

Norvégia értelmezése szerint az egyezményt ma már túlhaladta az idő. A védelmi célú katonai intézkedéseket a szerződés nem fedi le. A szigetcsoport különleges helyzetét az adja, hogy az orosz Északi Flotta mellette halad el, amikor a Kola-félszigeti bázisáról az Arktiszon keresztül kihajózik az Északi-tengerre. A skandináv államok által tervezett tengeri monitoring rendszer egyes katonai részeit is ide kellene telepíteni azért, hogy segítse a tengeri tájékozódást, szélsőséges körülmények között képet adjon a biztonsági helyzetről. Azonban a sziget katonai célú használata a párizsi egyezmény megsértését jelenti. Mivel a szigetcsoport Norvégia autonóm területe, így a parti őrség, a légierő és a haditengerészet rendszeresen meglátogatja a szigeteket, néhány évente hadgyakorlatot is tartanak a térségben. Idegen katonai erő vagy hajó a Svalbard-szigetek körüli felségvizekre csak diplomáciai engedéllyel léphet be.

Lehetséges konfliktusok az Arktiszon

A globális felmelegedés okozta éghajlatváltozás teremti meg a lehetőségét annak, hogy az északi-sarki régióban konfliktusok vagy kisebb-nagyobb intenzitású válságok alakuljanak. A válságok oka egyértelműen a szénhidrogén-készletek, a tengeri erőforrások birtoklása és a hajózási útvonalak fölötti ellenőrzés megszerzése.

Åtland írja egyik tanulmányában:⁶ az állam által megfogalmazott biztonság nem azonos a különböző szektorok és érdekcsoportok által megfogalmazott biztonsággal. Gyakran előfordul, hogy valamelyik társadalmi csoport hangot ad a biztonság igényének valamilyen folyamatban levő projekt miatt. Ez azonban nem azonos az állam által képviselt politikai és a fegyveres erő alkalmazásához kötött biztonsági követelményekkel. Míg az állam által elfogadható biztonság és a "hozzákapcsolódó létesítmények" az ország és adott esetben a régió stabilitását jelentik, addig az energiabiztonság az iparági szereplők számára vagy a környezeti biztonság a különböző nem-kormányzati szervezetek (Non-governmental Organization – NGO) számára mást jelent. Az Arktiszon a fenyegetések nemcsak állami, hanem társadalmi szinten is megjelenhetnek.

Hozzáférés a szénhidrogén erőforrásokhoz

2008 márciusában az Európai Unió megjelentetett egy jelentést *Éghajlatváltozás és nemzetközi biztonság* címmel, amely érinti az Északi-sarki helyzetét. A jelentés megfogalmazta, hogy a verseny a régióban ismertté vált szénhidrogén-tartalékokért növeli a térség geostratégiai jelentőségét és ennek következményei vannak a nemzetközi stabilitásra és biztonságra. A skandináv államok szempontjából ez leginkább Norvégiát érinti, hiszen az országnak jelentős tengeri területei vannak, ahol a fent említett erőforrások előfordulhatnak. A többi északi ország (Izland, Dánia, Svédország, Finnország) számára ezek a viták akkor válnak jelentőssé biztonság- és védelempolitikai szempontból, ha az EU és a NATO is részt vesz bennük.

További problémákat jelenthet a skandináv államok számára, de a többi arktiszi országnak is egy-egy új régió kívüli szereplő megjelenése. 2030-ig várható, hogy a régióban az erőforrásokért kisebb-nagyobb konfliktusok kialakulhatnak.

Konfliktus a tengeri erőforrásokért

⁶ Åtland, K.: Security Implications of Climate Change in the Arctic
<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf> (2011. 10. 02. 15:37)

Az északi-sarki tengerek a világ halban leggazdagabb vizei. A régió államainak fontos bevételi forrása a kereskedelmi halászat. A kereskedelmi célú halászat az Északi-sark Tanács jelentése szerint különösen elterjedt a Norvég- és a Barents-tengeren, valamint a Bering-tenger keleti részén.

Az éghajlatváltozás hosszú távú hatással van az itt élő halfajokra. A halak vándorlása, ivási szokásaik, illetve a halászati idény változása vagy a halban gazdag vizek csökkenése halászati vitákhoz vezethet a régió államai között. A halászati jogok körüli viták nem újak a térségben.⁷ Az elmúlt évtizedekben a halászati viták ritkán nőttek arra a szintre, ahol már a katonai erő alkalmazása elkerülhetetlen. Természetesen az éghajlatváltozás hatására a halrajok mozgásában bekövetkező változások főként a nyílt vizeken, melyekre nincsenek meghatározott halászati kvóták, növelhetik egy esetleges katonai akció bekövetkezésének lehetőségét.

A nyomás azonban, hogy a tengeri erőforrások kiaknázása lehetővé váljon, fokozódni fog a jövőben. Ez a tény valószínűsítheti a súrlódások létrejöttét a régió államai és a nemzetközi közösség más tagjai között.

A hajózási útvonalak körüli konfliktusok

Az északi-sarki régióban számos lappangó ellentét közül – a jogi helyzet tisztázatlansága miatt – az egyik talán legjelentősebbnek mondható, a fő tengeri közlekedési útvonalak kérdése. A megnyílt Északnyugati Átjáró, valamint az Északi-tengeri fő útvonal használatához olyan szempontok kapcsolódnak, mint a külső határok védelme, a szorosok használata és a parti vizeken a békés áthaladás joga.

Az Északi-sark Tanács 2009-ben kiadott jelentésében értékelte a területen áthaladó hajók úti céljait és megállapította, hogy kiterjedt hajóforgalom van Norvégia nyugati partjai mentén és a Barents-tengeren. Emellett jelentős hajóforgalmat regisztráltak Izland, a Feröer-szigetek és Grönland parti vizein, valamint a Bering-tengeren. A forgalom nagy része a halászflokkoknak, kereskedelmi hajóknak és kompoknak köszönhető. A jelentés azt is kimutatta, hogy a tengeri jég csökkenése ellenére még mindig alacsony az itteni tengeri hajóforgalom más, jobb éghajlatú hajózási útvonalakhoz képest. Az északi-tengeri hajózási útvonal megnyílása csökkenti a tengeren töltött napok számát olyan jelentős kikötők, mint Hamburg és Hong Kong között. Természetesen az útvonal felértékelődése és használatának rendszeressé válása új jogi és biztonsági aggályokat vet fel. Többek között ilyen lehet az egyes államok szabályozási hatásköreinek csökkenése.

Az egyes országok helyzete és törekvései

Mint ahogy a bevezetőben is jeleztem, a skandináv államok szempontjait veszem figyelembe ennek a tanulmánynak a megírásakor. Az előbbi részben leírtak jól példázzák a régió sajátos helyzetét és azt, hogy az északi államok helyzete biztonság- és védelempolitikai szempontból milyen összetett. A skandináv államok hangsúlyozzák az együttműködés szükségességét nemcsak egymással, hanem a régió többi országával is. Izland, Norvégia, Dánia, Svédország és Finnország, valamint a hozzájuk tartozó autonóm területek számára az Északi-sark Tanács a politikai egyeztető fórum az Arktisz kérdésében.

Az északi államok mindegyike rendelkezik az Északi-sark Tanács által elfogadott Arktisz-stratégiával. Természetesen, mint ahogy már korábban is utaltam rá, a

⁷ Lásd: Nagy-Britannia és Izland között, Norvégia és Izland között, a Svalbard Halászati Zóna körüli viták

skandináv államok nem képviselnek egységes álláspontot. A stratégiaileg meghatározó helyzetben levő Norvégia és Dánia lényegesen magasabb prioritást ad a térségnek külpolitikailag, mint Finnország, Svédország vagy Izland. A Norvégia által megfogalmazott célok közül az éghajlat és a környezet védelme, az őslakos népek megélhetésének biztosítása és a hajózás kérdése közös. Dánia különleges helyzetben van a Feröer-szigetek és Grönland miatt, és érdekében áll a hosszú távú regionális fejlesztés előmozdítása a térségben. Izland, bár a jelenlegi meghatározás szerint nem számít parti államnak, szeretné megerősíteni pozícióit az Északi-sark Tanácsban. Az ország az Európai Uniónak nagyobb beleszólási jogot biztosítana a regionális kérdésekbe. Finnország és Svédország helyzete nagyon hasonlít egymásra, mindkét állam tagja az Európai Uniónak, jelentős őshonosnak számító lakossággal rendelkeznek, és nem számítanak parti államnak. Finnország képviseli elsősorban az Arktisszal kapcsolatos kérdéseket az Európai Unióban, míg Svédország számára inkább az északi államok közötti regionális kapcsolatrendszer áll az első helyen. Bár azt Svédország is elismeri, hogy az Arktisz jövője meghatározza a svéd biztonság- és védelempolitika lehetőségeit.

Norvégia

Norvégia régóta szereplője az északi biztonsági képletnek, NATO-tagállami státusza és egyben Oroszország közelsége miatt. Az ország biztonság- és védelempolitikai dokumentumainak középpontjában az ország területének védelme, szuverenitásának fenntartása, a háborúk megelőzése és a jogállamiság áll. Az utóbbi évtizedben azonban a biztonsági fenyegetések nem a szuverenitás fenntartásával, hanem az ország tengeri erőforrásainak megőrzésével, az éghajlatváltozás hatásaival kapcsolatosan jelentkeznek.

A norvég kormány stratégiai dokumentumokat fogadott el az Északi-sarkról, valamint a norvég fegyveres erőkről. Felmerül a kérdés: miért is kellett a két stratégiának közel azonos időben megszületni. A válasz: az Arktisz és Norvégia tengeri területeinek védelmében, valamint a Svalbard-szigetek különleges helyzete miatt átfogó kormányzati koncepcióra van szükség, amely mind a polgári, mind a katonai kihívásokat képes kezelni.

Miközben Oroszország tagja az Északi-sark Tanácsnak, Norvégiával sajátos szomszédsági kapcsolatokat ápol. A norvég kormány által elfogadott Északi-sark Stratégia kimondja, hogy Oroszországgal fejleszteni kell a kétoldalú kapcsolatokat, javítani kell a régióban élő lakosság egészségügyi ellátását, oktatását. Ezeken a célokon kívül prioritásként kezeli az éghajlatváltozás és a környezetvédelem, a tengeri erőforrások védelmét.

A kiemelt feladatok végrehajtásának elősegítésére a kormány 1,2 milliárd norvég koronát különített el. Természetesen az előbbi célok, főként a tengeri területek védelme nem valósítható meg a Védelmi Erő átalakítása nélkül. A fegyveres erő stratégiája megállapítja, hogy képesnek kell lennie az ország tengeri területeinek és az ott található energia-ipari létesítmények védelmére, valamint biztosítani kell a hajózás szabadságát is. A dokumentum azt is kimondja, hogy szükséges az együttműködés a többi skandináv állammal, ugyanakkor az ország számára a kollektív biztonsági rendszerben tartják megvalósíthatónak a fenti célokat. Mivel Norvégia nem tagja az Európai Uniónak, így az EU által létrehozott Északi Harccsoportban való részvételét nem tekinti a biztonsága szempontjából védelmi garanciának.

A norvég fegyveres erő átalakítása és fejlesztése a tengeri határok védelme szempontjából rendkívül fontos. A védelmi szervezet átalakításának legnagyobb nyertese a Home Guard vagyis egy 45 000 fős, Nemzeti Gárda típusú egység, amely

hozzájárul a reguláris erők műveleteihez, főként tengeri határok ellenőrzése és különböző rendőri feladatok ellátása révén. Az átalakítás másik nyertese a haditengerészet felügyelete alatt működő Parti Őrség, amely a kizárólagos gazdasági övezetben járőr- és rendőri feladatokat lát el. A Norvég Királyi Haditengerészet jövőbeni fejlesztési tervei igazodnak ahhoz a lehetőséghez, hogy a part menti államok 300 tengeri mérföldre terjeszthetik ki gazdasági övezetük határát. Ez a haditengerészeti tervezők szerint szükségessé teszi olyan korszerű hajók beszerzését, amelyek képesek 30 napig ellátni fegyverrel, lőszerrel és egyéb készletekkel a csapatokat.

Norvégia tehát felkészült az új stratégiai helyzet kezelésére. Ahogy korábban említettem, mind a Stoltenberg jelentés, mind az északi országok kül- és biztonságpolitikai együttműködése elsősorban Norvégia Arktisszal kapcsolatos érdekeit tartja szem előtt. Ugyanakkor elmondható, hogy az ország katonai kiadásai nem csökkentek, sőt ha csak kis mértékben is, de nőttek, általában lépést tartottak az infláció növekedésének mértékével.

Dánia

Dánia szintén különleges helyzetben van a Feröer-szigetek és Grönland okán. A két autonóm területet Dánia delegálja képviseli az Északi-sarki Tanácsban.

A dán arktiszi stratégia prioritásai között szerepel az északi-sarki régióban a fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása, a szennyezés megelőzése, a sarkvidéki vizeken keresztül történő biztonságos hajózás biztosítása, az éghajlatváltozás káros hatásainak csökkentése, az őshonos népek védelme és a kutató mentő feladatok ellátása és fejlesztése. Az ország ugyanakkor érzékenyen reagál a nemzetközi és regionális biztonsági környezet változásaira.

A dán védelempolitika jelenleg egy parlamenti pártok által elfogadott, konszenzusos megegyezés célkitűzéseit tartalmazza, és ennek a koncepciónak van alárendelve a fegyveres erő átalakítása is. A dán északi stratégia kimondja, hogy a régió geostratégiai felértékelődéséből következően egyre több kihívás hárul a fegyveres erőre. Az egyik ilyen kihívás a megnyíló hajózási útvonalak biztosítása, míg a másik Grönland védelme, hiszen jelentős a távolság a szárazföldi Dánia és a sziget között.

A dán fegyveres erők a korábbi, Grönlandon és Feröer-szigeteken települő parancsnokságokat egy új Arktisz Parancsnokságba vonták össze. Ez annak is köszönhető, hogy szükséges a régió helyzetének ártértékelődéséből származó kihívásokra gyors és korszerű válaszokat adni, ráadásul a halászati területek védelmében a különleges éghajlati viszonyok közötti feladatok ellátásához szükséges a jégtörő kapacitás fejlesztése. Ugyanúgy, mint norvég megfelelője a Dán Királyi Haditengerészet is átalakuláson megy keresztül, hogy az új biztonsági kihívásoknak képes legyen megfelelni.

Izland

Izland helyzete a legsajátosabb az északi államok közül. Mint ahogy a Stoltenberg jelentésből kiemeltem, az ország légterének a védelmét külföldi légierők látják el. Az Egyesült Államok Keflavík bázisról visszavonta légierejét, de a szerződés értelmében még ellátja a feladatot nemzetközi erők bevonásával. Az ország hagyományos biztonsági kihívásokkal szembeni védelmét az Izlandi Parti Őrség látja el. Az Északi-sarki Tanácsban az ország elsősorban a gazdag halászterületek és a megnyíló hajózási útvonalak kérdésében alakít ki saját álláspontot.

Svédország

Svédország kül- és védelempolitikai dokumentumai nem térnek ki részletesen az Arktisz kérdésre, ugyanakkor rendelkezik az Északi-sark Tanács által elfogadott stratégiával. A kormány által kidolgozott stratégia célja, hogy meghatározza az Arktisszal kapcsolatos svéd prioritásokat. Az elérendő célok három főbb területre vannak hatással, az éghajlat és környezetvédelem, a gazdasági dimenzió és az emberi tényező. A dokumentum bemutatja azokat az új kihívásokat, amelyek kiindulópontot jelentenek a regionális és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében. A stratégia megállapítja, hogy az Arktiszon bekövetkező éghajlatváltozás hatására új lehetőségek is megnyílnak a hajózás, a halászat, a vadászat, a kereskedelem, az energiaszektor és a hatékony infrastruktúra fejlesztése és használata terén. Az ország számára a skandináv és európai együttműködés rendkívül fontos. Ennek eredményeként ki kell használni a térségben működő regionális szervezetekből származó szinergiákat. A stratégia második része megfogalmazza, hogy a szénhidrogének kitermelése a régióban környezetbarát módon történjen. A tengeri szállításban és a különböző ágazatokban be kell vezetni a svéd technológiai ismereteket és bővíteni kell a régióban a kereskedelmi kapcsolatokat.

Az ország védelmet biztosít az őshonos népek számára kultúrájuk fenntartásában és az identitásuk fejlesztésében.

A fegyveres erők átalakuláson mentek keresztül, amelynek alapján a szerződéses és hivatásos személyzet arányát megváltoztatták. A bevetettség tekintetében nincs különbség hazai vagy nemzetközi telepítést illetően. Nincs tervben nagyobb haditengerészeti beruházás. A légierő továbbra is hangsúlyt fektet a felkészülésre az ország északi részén. A légierő rendelkezik korszerű korai előrejelző rendszerrel, amely képes hozzájárulni az északi biztonsághoz.

Finnország

Az ország a hidegháború végén új alapokra helyezte kapcsolatait a nemzetközi szervezetekkel és továbbfejlesztette kapcsolatait a szomszédos skandináv államokkal. A 2009-ben kiadott biztonság- és védelempolitikai dokumentum már megjeleníti az Arktisz kérdését.

Finnországnak nincsen kijárata az északi vizekre, azonban a jelenlegi külpolitika már határozott célokat fogalmaz meg a tengeri szállítási útvonalak használata és a természeti erőforrások kiaknázása kérdésében.

Az ország rendelkezik az Északi-sark Tanács által elfogadott stratégiával. A dokumentum kimondja, hogy Finnország sarkvidéki ország és természetes érdekei fűződnek a régióban bekövetkező változások hatásainak kezeléséhez. A stratégia fő problémaként jeleníti meg az ország sarkvidéki területein törékeny környezetet, hangsúlyozva, hogy a bekövetkező környezeti változások hátrányosan érintik az ott élő őslakosokat, akiknek jogait az alkotmány is rögzíti. Lehetőségként jelöli meg a dokumentum az Arktiszt, mint jelentős gazdasági potenciállal rendelkező térséget, ahol a tengeri szállítás és a természeti erőforrások kiaknázása lehetőséget teremt a finn szakértelem felhasználására, további kulcsfontosságú tényezőként jelöli meg a közlekedés javítását, a kommunikáció és a logisztikai kapcsolatok fejlesztését és a határátlépés lehetőségének megkönnyítését.

A finn sarkvidéki politika kihasználja az összes olyan együttműködési struktúrát, amely a regionális politika fejlődését elősegíti. Finnország együttműködik az Európai Unióval az északi, regionális politika fejlesztésében. A 2009-ben kiadott biztonság- és védelempolitikai dokumentum átfogó módon mutatja be az ország előtt álló biztonsági kihívásokat.

Az ország szuverenitásának fenntartása az önálló katonai védelemre épül attól függetlenül, hogy együttműködik a NATO-val. Finnország számára kiemelkedően fontos az Európai Unió biztonság- és védelempolitikájában való részvétel. Úgy gondolja, hogy az Arktisz biztonságával kapcsolatos kérdéseket leginkább itt és az Északi-sark Tanácsban tudja képviselni. A Finn Védelmi Erő fejlesztésének fő prioritása a légierő korszerűsítése és NATO-kompatibilissé tétele. Jelenleg a légierőnél megtalálhatók az orosz típusú haditechnikai eszközök éppúgy, mint a nyugatiak. A haditengerészet korszerűsítése egyelőre nincs napirenden.

* * *

A tanulmányban terjedelmi okok miatt csak egy-két szubjektív kiemelés segítségével, a skandináv államok szempontjából mutattam be az éghajlatváltozás hatásait az Északi-sark régió biztonságára. Kiemeltem a Stoltenberg jelentésből azokat a pontokat, amelyek meghatározzák az északi államok stratégiai gondolkodását. Ugyanakkor a régió nagy országairól csak annyiban ejtettem szót, hogy az összefüggések láthatóak legyenek. A régió katonai szempontból történő áttekintése a legfőbb stratégiai gócpontokat tartalmazza, röviden utalva a lappangó problémákra.

Az északi államok egyedi bemutatásánál csak röviden vázaltszerűen utaltam azokra a főbb szempontokra, amelyek az Északi-sark Tanács által elfogadott stratégiai dokumentumokban kiemelten szerepelnek. Természetesen más kiemeléseket is lehet tenni, hiszen az Arktisz régiójának számos jelen elemzéssel összefüggő vetülete van. A globális felmelegedés hatására bekövetkező éghajlatváltozás hatásait a klímakutatók csak becsülni tudják, azonban az adatok így is riasztó képet festenek. A jelenleg érvényben levő, Arktisszal összefüggő stratégiák előtérbe helyezik a környezetvédelmi szempontokat, és együttműködésen alapuló megoldásokat keresnek a régió gondjaira. Ezért nem várható, hogy ebben az évtizedben a felmerülő problémákra az érintett felek katonai megoldásokat keresnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Stoltenberg Jelentés

<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/nordiskrapport.pdf>

(2010. 05. 20.)

ENSZ Tengerjogi Konvenció

http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

(2011. 10. 02.)

Salmela L.: The Arctic from Military Viewpoint – A summary of Jacob Børrensen's presentation at the Suomenlinna Seminar in Salmela(ed.): The Thirteenth Suomenlinna Seminar

http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/22d11300462860ce9e58fe0e17b6f8b5/StratL2_46w.pdf?MOD=AJPERES (2010. 08. 04.)

Kálló L. – Deák A.: Az Északi-sark – A versenyfutás kezdete Felderítő Szemle. X. évfolyam 1–2. szám, 43–64. oldal

Svalbard Egeyzmény: <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-11/svalbard-treaty.xml> (2012. 01. 02.)

Åtland, K.: Security Implications of Climate Change in the Arctic
<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf> (2011. 10. 02. 15:37)

Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report. Északi-sark Tanács
http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf (2011. 10. 02. 15:40)

The Norwegian Government's High North Strategy. Oslo, 2006. Norwegian Ministry of Foreign Affairs <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/strategien.pdf> (2011. 10. 22. 10:50)

Capable Force: Strategic Concept for the Norwegian Armed Forces. Oslo, 2009, Norwegian Ministry of Defence
http://www.regjeringen.no/upload/FD/Dokumenter/Capable-force_strategic-concept.pdf (2011. 10. 22. 9:42)

Danish Government Report: Kingdom of Denmark strategy for the Arctic 2011–2020. Copenhagen, 2011 http://www.ambwarszawa.um.dk/NR/ronlyres/BA694C18-97B0-49C8-A36B-1C6F193D73AF/0/100295_Arktis_Rapport_UK_210x270_Final_Web.pdf (2012. 01. 05.)

A Parliamentary Resolution on Iceland's Arctic Policy
http://www.pdfdownload.org/pdf2html/view_online.php?url=http%3A%2F%2Fwww%2Eearctic%2Dcouncil%2Eorg%2Findex%2Ephp%2Fen%2Fabout%2Fdocuments%2Fcategory%2F12%2Darctic%2Dstrategies%3Fdownload%3D127%3Aiceland%2Darctic%2Dpolicy&images=no (2011. 12. 23)

Swedish Ministry of Foreign Affairs: Sweden's Strategy for the Arctic region. Stockholm, 2011, Ministry of Foreign Affairs
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/18/61/74/9168f21a.pdf> (2011. 12. 29.)

Prime Minister's Office: Finnish Security and Defence policy 2009. Helsinki, Prime Minister's Publication 13/2009 <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf> (2010. 06. 01.)

Prime Minister's Office: Finland's strategy for the Arctic region Helsinki, Prime Minister's Publication, 8/2010
<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=63216&GUID={C92863F7-1188-4975-9CC8-34EA16C26D07}> (2011. 03. 02.)